

Pintér Márta Zsuzsanna: *Theatrum és literatúra*

Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2014 (Historia Litteraria, 30), 287 l.

Pintér Márta Zsuzsanna monográfiája a régi magyarországi színház- és drámatörténettel foglalkozik. A címben szereplő két fogalom nem határvonalat húz e területek közé, inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy az *irodalom*, a *dráma* és a *színház* kifejezések által jelölt jelenségeket meglehetősen nehéz egyértelműen és pontosan meghatározni. Ahogyan arra a kötet tanulmányai mindvégig reflektálnak, egyrészt rendkívül széles kulturális és művelődéstörténeti tartalommal bírnak, másrészt ezek a kategóriák legtöbbször összefüggnek egymással és átjárásnak egymásba.

A szerző *theatrum* és *literatúra* kapcsolatát elsősorban a 17–18. századi jelenségeken keresztül kívánja vizsgálni – beleértve a korabeli előadásokra vonatkozó adatokat, a konkrét drámaszövegeket és az elméleti forrásokat is. Munkájának azonban egyik legnagyobb érdeme, hogy nem csupán egyes problémákra vonatkozó elemzéseket, esettanulmányokat közöl, hanem a régi magyarországi színházzal és drámatörténettel egészen szemléli, lényeglátóan világítva rá az olyan, nagyobb folyamatokat alakító tendenciákra és kapcsolódásokra is, amelyek egyébként rejtve maradhatnának az olvasó előtt. Pintér Márta figyelembe veszi a 16. századi előzményeket, de azokat az 1800-as évet követő jellegzetességeket is, amelyek az általa kiemelten vizsgált két évszázad színház- és drámatörténeti irányainak folytatásaként, további alakulásaként értelmezhetők. A kötet tanulmányai négy nagyobb tematikus blokkba rendeződnek: 1) *Az*

iskolai színjátékok horizontja; 2) *Dráma és színházelméletek*; 3) *Műfajok körül: A színjátékok világa*; 4) *A színház nyelve*. Az egyes (al)fejezetek azonban önállóan is olvashatók – egy részük a szerző korábban már publikált kutatásainak az átdolgozásából született, kiegészítve az újonnan előkerült adatokkal és eredményekkel.

A monográfia első nagyobb tematikus egységét a *Kánonteremtés-kánonbővítés a magyar drámai irodalomban* címet viselő tanulmány nyitja. Az, hogy az egyes korszakokban mely szerzők mely művei voltak azok, amelyeket a hagyomány kiemelt, megőrzött és a nemzeti kánon részévé tett, az irodalomtudomány egyik leggyakrabban felmerülő problémája. Pintér Márta a dráma műfajára fókuszálva számba veszi azokat az eddigi vállalkozásokat, amelyek a magyar nyelvű drámakánon megteremtésére törekedtek. Áttekintésében külön öröndetes, hogy kitér az eközben felmerülő nehézségekre is, mint amilyen a műfaji alapelvek tisztázatlansága, a fordítások, töredékek vagy a nem magyar nyelvű szövegek kérdése. Rámutat arra, hogy habár a 18. században a magyar nyelvű drámaszövegek száma jelentős mértékben megnőtt, a műfaj mégis „alulreprezentált” maradt, a jelenlegi kutatások és szövegkiadások azonban sokat tehetnek a drámakánon újragondolásáért és kibővítéséért.

A következő tanulmányban (*A mecenatúra formái a magyar színházzásban*) Pintér Márta a kortörténeti adatokra és forrásokra támaszkodva, árnyaltan mutatja be a 16–18. században megfigyelhető különféle támogatási formák típusait

és azok főbb jellegzetességeit is. Ahol szükségesnek érzi, ott egy-egy várost (pl. Eger), vagy jelentősebb patrónust (Esterházy Pál) részletesebben is kiemeli a mecenatúra kulturális és társadalmi aspektusainak mélyebb megértése érdekében. Megvilágítja továbbá a színházpártolás és az egyházi, illetve világi reprezentáció összefüggéseit, s rámutat arra, hogy a kezdeti egyházi mecenatúra a 18. századra egyre inkább világi, nemzeti színezettel is telítődő formát öltött.

A történelmi dráma mint allegória – hermeneutika a barokk színpadon és a *Nevelés és propaganda: drámák Holló Zsigmondról* című fejezetek arra hívják fel a figyelmet, hogy a 16–17. századi drámák, illetve színházi előadások jóval szélesebb értelmezési horizontot kínálnak, mint gondolnánk. Az előbbi fejezet néhány kiválasztott mű elemzésén keresztül fejti fel a barokk színpadi játékok emblematikus-ságát: az adott darab szövegében megbújó allegorikus-szimbolikus vonatkozásokat és a színpadi megjelenítés technikáit egyaránt. Az utóbbi fejezet Holló Zsigmond példázatos életével és a róla szóló jezsuita drámákkal foglalkozik: Pintér Márta a fennmaradt források alapos vizsgálatát követően megállapítja, hogy a katolikus hitre áttért ifjú alakja egy idő után „általános példává, szimbólummá vált”, s a történetet dramatizáló jezsuita játékok ekképp az iskolai színjátszásban megmutatkozó pedagógiai program egy kivételes példáját jelentették. A dráma műfajaihoz szervesen hozzátartozó zenei motívumok jelentőségére kívánja felhívni a figyelmet *A zenés színház: operák, daljátékok, közjátékok* című tanulmány. A szerző itt azokat az új kutatási eredményeket tekinti át, amelyek fontos adalékokkal szolgálnak a 17–18. századi színjátszás történetéhez,

s megmutatják, hogy a korabeli darabok egy jelentős részének autentikus létmódját a zenével kísért előadásmód jelentette.

A kötet második nagy tematikus egységét az elméleti irányultság jellemzi: az itt olvasható tanulmányok a *dráma- és színházelmélet* tárgykörébe tartoznak. Pintér Márta elsőként azokat a jelentősebb 17–18. századi kéziratos poétikai jegyzeteket ismerteti, amelyek drámaelméleti fejezetet is tartalmaznak (*Kéziratos drámapoétikák a 17–18. századból*). Tíznel több latin nyelvű drámaelméleti forrást vizsgál – a pontos leíráson túl – egymással is összefüggésbe állítva, kiemelve azokat a tartalmi vonatkozásokat, amelyek az iskolai színjátszás kontextusában lényegesnek bizonyulhatnak. A következő tanulmány két 18. századi jezsuita poétikai jegyzetere fókuszál: *Két drámapoétika Varjú Zsigmond S. J. [1704] és Mártonfi József S. J. [1786] diákkorából*. Elemzésük több szempontból is tanulságos: azon túl, hogy bepillantást enged a korabeli leobeni és szakolcai jezsuita tanárképző kollégiumok (*repentia humaniorumok*) működésébe, alapvető segítséget nyújt a két jezsuita atya későbbi irodalmi-pedagógiai működésének megítéléséhez és a poétikai tudás korabeli gyakorlati hasznosíthatóságának megértéséhez. Pintér Márta kutatásai nyomán e diákkori poétikai jegyzetek a két jezsuita életpályája során mintegy „élővé” váltak – az elméleti, lapokon rögzített ismeretanyag voltakképpen tehát a gyakorlatban, Varjú és Mártonfi önálló darabjainak a megalkotása révén lett hasznos, aktív tudás.

A monográfia drámaelméleti egységét a magyar és latin nyelvű dráma- és színházdefiníciók ismertetése zárja (*Dráma- és színház-definíciók a 18. században: A magyar nyelvű műfajpoétika kezdetei*).

A szerző összefoglalása már önmagában, a sorra vett elméleti meghatározások közlését és magyarázó értelmezését tekintve is lényeges a monográfia lapjait forgató, s a szakmában tevékenykedő olvasók számára; de figyelmet érdemel azért is, mert ráirányítja az érdeklődést azokra az új adatokra, drámaszövegekre és egyéb forráscsoportokra, amelyek a régi magyarországi vonatkozású drámatörténeti és színházelméleti irodalmat gazdagítják. Fontos tehát tudatosítani, hogy a korabeli színház- és drámaelmélet rekonstrukciójához nemcsak a kifejezett poétikai és retorikai írások szolgálnak forrásokat, hanem a primer szövegek is legalább ennyi – ha nem több – figyelmet érdemelnek: a paratextusok (prológusok, argumentumok, epilógusok) kitüntetett helyzetűek ebből a szempontból.

A dráma poétikai normáinak és műfajkonstituáló elemeinek az ismerete teremt folytonosságot a kötet harmadik nagy tematikus egységével (*Műfajok körül: A színházvilága*), amely különböző színházelméleti típusokat vizsgál. Az ide tartozó négy tanulmány (*A passiójátékok és a két-szintes dráma modellje; A pásztorjátékok tipológiája és szimbolikája; A kárhozatos szerelemről a szív jogáig: Az érzékenyjáték az iskolai színpadon; Szomorújáték Zrínyi Miklósról: Friedrich Werthes: Niklas Zrini, Buda, 1793*) invenciózusan ötvözi az elméleti megközelítést és az olvasócentrikusabb, szövegből kiinduló elemzés gyakorlat-orientáltabb módszerét. A passiójáték, a pásztorjáték, az érzékenyjáték és a szomorújáték drámatípusával foglalkozó fejezetekben a szakirodalmi tézisek – például Bécsy Tamás drámaelméleti, a tipológiai szimbolizmus, a pásztorjátékok kategorizálása – mégis inkább csak keretet ad Pintér Márta megállapításai-

nak, s hangsúlyosabban érvényesülnek az egyes játéktípusokhoz társított konkrét művekből vett jeleneteknek, figuráknak, motívumoknak, és a különféle (allegorikus / pedagógiai-pszichológiai / történeti) jelentésszinteknek az értelmezése. Valamennyi esettanulmányt az egységben látás és a korszakokon átívelő irodalom- és drámatörténeti tendenciák felismerésére való érzékenység jellemzi – Pintér Márta elemzéseiből a szélesebb esztétikátörténeti hatások figyelembevétele éppúgy nem marad ki, mint a nyugat-európai kulturális kapcsolatok regisztrálása.

A monográfia utolsó nagy tematikus egységének tanulmányai a nyelv, nyelviség problémája köré szerveződnek (*A színház nyelve*). Pintér Márta elsőként a pozsonyi Notre-Dame apácák leánynevelő intézetében folyó színházi jellegzetességeit tekinti át (*Francia nyelvű színelőadások Pozsonyban a Notre-Dame apácák intézetében*). Két fő forráscsoportja az előadásokról fennmaradt színlapok, valamint a korabeli nyomtatott sajtó híradásai – utóbbiak már a darabok fogadtatásáról is beszámolnak, ekképp a recepcióra is következtetni lehet belőlük. Ez a színházi gyakorlat több érdekességet is felmutat: a korszak fiúkból álló iskolai színtársulataival ellentétben a Notre-Dame apácák pozsonyi intézetében egyedülálló módon lányok adták elő a darabokat; ráadásul a szerzetesrendi hagyományoktól eltérően nem a moralizálást szolgáló vallásos játékokat tűzték műsorra, sokkal inkább a világi színházi felé mutató profánabb, gyakran szerelmi tematikájú alkotásokat. Az itt zajló színi élet a magyarországi színházi nyelvi megoszlása szempontjából sem tekinthető általánosnak, a francia előadások ugyanis kiemelkednek a többségben

latin, német és magyar nyelvű bemutatók közül. A *Magyar nyelvűség a 18. századi színházi irodalomban* című tanulmány a 18. századi színházi irodalomban bekövetkezett változásokat elemzi, alapos leírást adva arról a többlépcsős folyamatról, amelynek középpontjában a magyar nyelv latinnal szembeni térhódítása áll, s amely a magyar nyelvű színházi intézményrendszer és terminológia kialakulásáig vezetett. A latin és a vernakuláris nyelvhasználat viszonyrendszerének vizsgálata a jelenlegi nemzetközi kutatásoknak is gyakori témája – a tanulmány problémafelvetései ekképp a tágabb tudományos kontextusban is relevánsak. Az általános jellemzők számbavételét az egyes fejezetek, illetve szerzetesrendek magyar nyelvű színházi irodalmának mélyreható, konkrét számadatokkal is alátámasztott vizsgálata követi,

majd szó esik a drámafordítói és -kiadói programok jelentőségéről is. A mindezek eredményeként létrejövő intézményesülési törekvésekhez sok szállal kapcsolódik a magyar nyelvű színházi terminológiának kialakulása. A kötet befejező tanulmánya ezt a metanyelvet vizsgálja, mindenekelőtt a korabeli szótárak alapján (*A játéknéző palotától a színházig: A magyar színházi szaknyelv kialakulása*).

A monográfiát képmelléklet is gazdagítja, amely nyolc színlapot tartalmaz, s ez nem csupán az egyes fejezetek szöveges elemzéseit egészíti ki, hanem segít közelebb hozni a régi magyarországi színház- és drámatörténet időben távolinak tűnő, de annál érdekesebb világát.

Kaposi Krisztina

(PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János (1814–1868)

Pozsony, Kalligram, 2015 (Magyarok Emlékezete), 564 l.

Nem szokványos ez a könyv, sem tárgya, sem szerzője miatt. S most nem is arra gondolok, hogy ez az első átfogó és részletes Erdélyi János-monográfia, ami a költő-kritikus jelentőségét ismerve, némileg meglepő. Sokkal inkább azért különleges vállalkozás a kötet, ami ezt a két fogalmat, személyt (Erdélyi Jánost és T. Erdélyi Ilonát) összeköti. S persze nem lenne érdemes belemélyedni a témaválasztás a kérdésébe, ha nem tartoznék hozzá szervesen a monográfia problematikájához, s a szerző nem tartaná fontosnak ezt már a könyv elején leszögezni.

T. Erdélyi Ilona számára ugyanis nem csupán tudományos téma Erdélyi Já-

nos, hanem családtörténeti objektum is, s ilyenformán érzelmi kérdés. Az olvasó bizonyosan beleszédül abba a megszokhatatlan távlatba, hogy valaki, aki kortársunk, a 21. század elején magától értetődően mondhatja ki, hogy könyvének főhőse, egy 1868-ban elhunyt író a nagyapja (11). Ez lehetne csupán kuriózum is, hiszen nem gyakori, hogy az emberöltő fogalma olyannyira kitáguljon egy család esetében, hogy három nemzedék három évszázadot érintsen és íveljen át. Ám itt mégsem a különlegességről van szó: a szerző az előszóban (9–24) ennek a kérdésnek figyelmet szentel, s ezáltal tárgyiasítani igyekszik a témához való eljutás módját.